

stereotipne predodžbe o slici Turaka ne samo u kolokvijalnom kulturnom pamćenju nego i u književnoj historiografiji koja je i samo sklona, da citiram Klause Rotha, proizvoditi stereotipe o stereotipima.

Zamišljena kao prilog povijesti književnih motiva i kao povijesni prikaz slike Drugog i Drugaćijeg, knjiga Davora Dukića uvelike prelazi okvire i kompetencije tradicionalnog književnopovijesnog opisa i prerasta u relevantan i važan prilog istraživanju povijesti kolektivnih predodžbi, odnosno vrijednosnih stereotipa i klišeiziranih predodžbi jedne o nekoj drugoj kulturi, jedne etničke skupine o drugoj etničkoj skupini. Stoga je ovo u nas pionirsko djelo književne imagologije, kao posebne grane povijesti književnosti koja se bavi ustaljenim slikama i predodžbama o drugome, a koje su slike sastavni dio čovjekove imaginacije, to jest slikovnog mišljenja i komunikacije, blisko istraživanjima koja se bave poviješću ideja i povijesti mentaliteta. Stereotipi, rezultat ekonomiziranja misli i komuniciranja, često su međutim produkt negativne kvalifikacije te pokazatelj apriornih predsrasuda nekog društva ili etnikuma prema drugome. Stoga je u svako istraživanje stereotipnih predodžbi usađena misao o stupnju demokratskog stanja svijesti pojedinog društva ili naroda. Tako su otvorenost, dijalogičnost, demokratičnost, implicitno suprotstavljanje plošnom i shematiziranom, apriornom odbijanju drugog, borba protiv predrasuda usađene u temelje ove lijepe i vrijedne knjige koja sustavno ruši romantičarske i romantizirane nacionalnoidentitetske mitologeme i stereotipe koji su se pod okriljem znanosti često nametali kao zamke kritičkoj prosudbi.

Dunja FALIŠEVAC

Knjiga *Vještice, vukodlaci i vile: Mjenjolici i astralni dvojnici u srednjem vijeku* Claudea Lecouteuxa, profesora srednjovjekovne književnosti i civilizacije na Sorbonni, čije je prvo izdanje objavljeno 1992. godine pod naslovom *Fées, sorcières et loups-garous au Moyen Age. Histoire du double*, korijene drugotvorenja duše pronalazi u šamanističkim konceptima duše i autor na zaista privlačan i jednostavan način interpretira *astralne* dvojnike – vještice, vukodlake i vile. Lecouteux, naime, u konceptu *slobodne duše* (*Freiseele*) upućuje kako pojam *duša* nikako nije opravdan i kako je prikladnije rabiti pojam *animus*, odnosno ako želimo biti potpuno precizni – pojam *dvojnika* ili *alter ego*. I grčko-rimska kultura poznavala je *ideju* dvojnika, a navedena tradicija, koja može biti pronađena već u Aristotelovim spisima (*De anima*), govori da su čarobnjaci, vračevi poznavali vještinu oslobađanja dvojnika koji može napustiti tijelo, ostavljajući ga bez znakova života (*daha*) u nekoj vrsti kateleptičkoga sna, ponekad i nekoliko godina, i nakon putovanja u *drugom svijetu* dvojnici se vraća obogaćen profetskim znanjem. Naime, u srednjem vijeku koncept dvojnika Crkva je zamijenila konceptom *duše* i/ili *duha*. Nastojeći napisati *povijest* dvojnika u srednjem vijeku i pokazati misaoni obrazac u kojemu je navedeno vjerovanje ukorijenjeno – a prema autorovim spoznajama riječ je o šamanističkom kompleksu – Claude Lecouteux pokazuje kako vjerovanje u dvojnika (što, zapravo, označava mogućnost *astralnoga putovanja*) može objasniti *druge* fenomene kao što su, primjerice, bilokacija, blizanački mitem i metamorfoze, pri čemu u *Uvodu* drugom francuskom izdanju iz 1996. godine napominje kako ne postoji razlika između koncepta dvojnika u srednjem vijeku i u paranormalnim fenomenima, koje, primjerice, istražuje Philippe Wallon. Régis Boyer, koji je također zaslužan za istraživanje koncepta dvojnika, knjigom *Monde du Double: la Magie chez les anciens Scandinaves* (1986) u *Predgovoru* Lecouteuxovoj knjizi napominje kako i Crkva tematizira kompleks dvojnika, što će reći – anđele koje staronorveški označava leksemima

Claude Lecouteux, Witches, werewolves, and fairies, Shapeshifters and astral doubles in the Middle Ages, Inner Traditions, Rochester, Vt 2003., 200 str.

fylgjuengill, *fylgja*, čime rastvara dodire između religijske kategorije anđela/glasnika, kategorije dvojnika kao paranormalnih fenomena te kategorije dvojnika kao *astralnih tijela* iz folklornih imaginarijâ. Srž je Lecouteuxove knjige pretpostavka da, doista, posjedujemo dvojnike, uglavnom dva – jedan materijalni i fizički koji može prihvatiti animalno obličje ili zadržati ljudsko, a drugi je spiritualan ili psihički, i također posjeduje mogućnost metamorfoze, a očituje se uglavnom u snovima. Navedeni (binomni) dvojnici mogu doseći *drugi svijet* tijekom spavanja *in spirito*, u transu ili katalapsiji. Navedenim Lecouteux dokazuje kako se magija i čarobnjaštvo odnose na dvojnika, a ne na realno tijelo, čime negira crkvene demonolatrijske interpretacije koje su okupljene oko lika vještice koja se, navodno, noću demonamorfizira u (crnu) mačku, što upravo dokazuje kako je riječ o nerazumijevanju arhaičnoga vjerovanja u egzistenciju teriomorfnoga *alter ega*.

Knjiga je trijadno komponirana: prvi dio pod nazivom "Duša izvan tijela" sadrži tri poglavlja - *Ekstatičko putovanje*, *Poganske ekstaze* i *Neobičan koncept duše*. Drugi dio knjige "Krinke dvojnika", u kojemu istražuje koncepte dvojnika u različitim fikcionalnim i povijesnim *krinkama* – čine tri poglavlja: *Dvojniki i vile*, *Dvojniki i vješticiarstvo* te *Metamorfoza: Dvojniki i vukodlaci*, pokazujući, između ostaloga i kako je platforma vješticijskih *sabata* posljednja inkarnacija ekstatičkih putovanja. Posljednji, treći dio knjige pod nazivom "Viđenje dvojnika" sadrži dva poglavlja: *Autoskopija* (gdje naglašava kako je prema srednjovjekovnim tekstovima samo spiritualan dvojniki uključen u autoskopiju) te *Sjena, refleksija i slika*. Nakon zaključnoga poglavlja – u kojemu Lecouteux donosi iznimno zanimljivu dijagramsku sintezu knjige kojom pokazuje kako je koncept dvojnika temelj za tumačenje koncepta mrtvih (smrti), duhova, metamorfoza, vješticiarstva, noćnih *mòra* (koncept vjerovanja u *mòre*) i utvara – slijede tri dodatka: *Duša i dvojniki* gdje, između ostaloga, ostvaruje korespondenciju između drevnih finskih i norveških koncepta duše, *Hambel i Vardøjer* (riječ je o konceptu dvojnika u romanu *Anta, memoari Laponca* Andreasa Labbe) te dodatak pod nazivom *Suđenje vukodlaku*, koji sadrži ulomak iz knjige *Kultische Geheimbünde der Germanen* (1934) Otta Höflera.

Claude Lecouteux pretpostavlja da se korijen vjerovanja u dvojnika nalazi u šamanističkim konceptima duše, misleći pritom na tursko-tatarske i sibirske narode kod kojih je duša koncipirana kao trojni entitet: (1) *donja duša*, koja se nalazi u ljudskim kostima i napušta nas jedino u trenutku smrti, a jednako tako boravi i u životinjskom kosturu; (2) *druga duša* nije čvrsto fiksirana u tijelu te može napustiti tijelo tijekom spavanja ili u *drugim okolnostima* bez svjesnosti spavača; (3) *treća duša* se razdvaja od tijela u trenutku smrti (dakle, kao i *donja duša*) i pojavljuje u antropomorfnom obličju ili u postegzistenciji *duha*. Naravno, varijacije se očituju u pojedinim šamanskim narodima, ali nikad nije riječ o monističkoj – jednoj i nedjeljivoj duši. Pridodajem kako Claude Lecouteux u navedenom konceptu o trijadnoj duši ne upućuje na Paulsonovu studiju nego na Eliadeovu studiju o šamanizmu. Naime, Eliade u knjizi *Šamanizam i arhajske tehnike ekstaze* u konceptu trijadnoga identiteta duše polazi od istraživanja Ivara Paulsona (*Die primitiven Seelenvorstellungen der nordeuraisischen Völker*, 1958), koji navodi kako za većinu tursko-tatarskih i sibirskih naroda čovjek posjeduje tri duše, od kojih barem jedna ostaje zauvijek u grobu. Navedeni trijadni šamanski koncept duše Lecouteux postavlja u paralelizam sa skandinavskim i germanskim konceptom duše, upućujući kako su narodi srednjega vijeka bili u neprestanom dodiru sa šamanskim kulturama – na sjeveru s Laponcima, na istoku s Avarima, Mađarima, narodima stepe, a na jugoistoku s Turcima. Pritom ističe kako *nam* drevna skandinavska književnost zbog trijadnoga pojma duše – *fylgja*, *hamr* i *hugr* (kojima su drevni skandinavski i germanski narodi označavali *ono* što su kršćani označavali leksemom *duša*) može pomoći u razumijevanju koncepta ekstatičkih putovanja. Pogledajmo ukratko navedene koncepte duše (koliko nam je,

dakako, prostorno u ovom prikazu dopušteno). *Fylgja*, *fylgjur* (*daimôn*, *genius*) je psihički, duhovni dvojnik sa skrbničkom ulogom, "ona koja slijedi, sljedbenica", koja može napustiti osobu tijekom sna i u trenutku smrti, a njezina dominantna priroda jest animalna. *Hamr* (staroengleski *hama*) kao fizički dvojnik ostaje povezan uz tijelo sve dok se ne ostvari potpuno raspadanje trupla, i u tom smislu korespondira sa šamanskom dušom kostiju. *Hugr* (*anima mundi*, *mana*), kao treća komponenta duše u skandinavskoj *pneumatologiji*, korespondira s latinskim konceptima *animus*, *spiritus*, i također može označavati grčki koncept *nous*, kao što *figurira* i (latinski koncept) *mens*.

Fylgja – kako pokazuje Claude Lecouteux, ispisujući registar značenja navedenoga pojma – znači *slijediti* i kao imenica označava i *posteljicu* (*placenta*), upućujući u potpoglavlju *Slučaj benandanata i uloga košuljice* u okviru poglavlja "Dvojnik i vještičarstvo" kako neka germanska vjerovanja potvrđuju da je *alter ego* ponekad razumijevan kao *uterus*. U okviru navedenoga poziva se na Ginzburgovo tumačenje da *hamr* – koji pokriva značenje "koža" – u norveškome može značiti *dvojnika* i *košuljicu* (*amnion*, *amnios*), utvrđujući dubinsku povezanost između košuljice (dio fetalne membrane s kojom se neka novorođenčad rađa na glavi) i nokturalnih letova. Valja pridodati da se u bilješkama poglavlja "Neobičan koncept duše" autor poziva i na članak "Kresnik-krsnik, ein Wesen aus der kroatischen und slovenischen Volksüberlieferung" Maje Bošković-Stulli, koji je objavljen u *Fabuli* 1960. godine.

Svakako bih ovom prigodom istaknula Lecouteuxovo tumačenje vile (s njezinim animalnim atributima i uljepcima) kao animalne *fylgje*, u okviru čega utvrđuje da prema mitemu "oženio se vilom" vila ostvaruje *descensus* kako bi se sjedinila s muškarcem kojega je odabrala za društvo ili da ga *slijedi* (pritom upućuje na etimologiju glagola *fylgja* u značenju *slijediti*). Prema Lecouteuxovoj interpretaciji vila *djeluje* kao psihički *alter ego*, *fylgja* te mitem *nadnaravne žene* interpretira kao manifestaciju ekstatičkoga iskustva, što pokazuje na temelju interpretacije mitema koji su povezani uz svjetove keltske vile i norveške *fylgje*, čime se ostvaruje hijerogamija smrtnoga i psihičkoga dvojnika (*daimôn*, *genius*, *fylgja*).

Riječ je o iznimno zanimljivoj knjizi koja bi se svakako trebala naći na policama onih koji istražuju navedene fenomene *mjenjolika*, čiji prikaz možemo završiti autorovom autointerpretacijskom poveznicom kojom upućuje kako je Carlo Ginzburg razotkrio poveznice između Kelta i šamana, Erwin Rohde i Maurice Halbwachs između Grka i šamana, a njegova knjiga između germanskoga kulturnoga kruga i šamana.

SUZANA MARJANIĆ

Hrvatske usmene priče doista se, na žalost, rijetko objavljuju u prijevodima na strane jezike. Jedina znanstveno priređena zbirka s opširnim znanstvenim uvodom o povijesti istraživanja priča te s iscrpnim bilješkama o svim varijantama objavljenih tekstova je zbirka Maje Bošković-Stulli *Kroatische Volksmärchen*, koja je u vrsnome njemačkome prijevodu u Njemačkoj doživjela dva izdanja (1975. i 1993.); prvo je izdanje rasprodano pa je stoga izdavač izdao i drugo. Ta je zbirka djelomično prevedena i na japanski (Michito Ihtōio, Toshī Ozawa: Sekainominwa, 4, Tokio 1977:351-394 i 16, Tokio 1978:209-378).

Stoga nam je drago što možemo prikazati zbirku priča iz Dalmacije (u koju su uključene i priče iz Istre zbog mora koje dijeli s Dalmacijom), koju je prema hrvatskim izvorima izabrao i preveo na češki Jaroslav Otčenášek, etnolog i kroatist, suradnik u Institutu za etnologiju češke Akademije znanosti.

Příběhy z Dalmácie, ur. Jaroslav Otčenášek, Portál, Prag 2003., 144 str.